

Kritisch op de eigen krijgsmacht

Kapitein Verbernes campagne voor een moderne krijgsmacht

Het enorme geweld van de Eerste Wereldoorlog maakte een diepe indruk op officieren van de Nederlandse krijgsmacht. Veel beroepsmilitairen vroegen zich af welke lessen de krijgsmacht moest trekken uit dit conflict. Kapitein J.P.J. Verberne was hierbij het meest uitgesproken: het neutrale Nederland moest de bestaande militaire organisatie radicaal omgooien. Hij pleitte tijdens de mobilisatie van 1914-1918 voor een alternatieve legerorganisatie, waarin het accent lag op moderne vuurkracht, vooral in de vorm van mitrailleurs. Tevens opende hij de aanval op diep verankerde instituties als het veldleger en de cavalerie. Wie was deze Verberne en waarom ontpopte hij zich als een fel criticus van het gevoerde legerbeleid?

C. Prince MA*

Jacques Verberne (1872-1955) was zijn hele carrière een productief publicist, die tientallen artikelen en opiniestukken schreef in zowel de militaire pers als de landelijke dagbladen. Opmerkelijk was de vrijheid die hij kreeg én nam bij het leveren van fundamentele kritiek op het defensiebeleid. Hij durfde, in modern jargon, *out of the box* te denken en streed voortdurend tegen de heersende opvattingen binnen de landmacht.

Tijdens de mobilisatie van 1914-1918 had Verberne een scherp oog voor de technologisering van de oorlogvoering aan het westelijk front. Hij concludeerde dat de Nederlandse landmacht in hoog tempo een inhaalslag moest maken, wilde er van haar een geloofwaardige afschrikking uitgaan.

Een mitrailleurspecialist

Verbernes campagne voor een snelle modernisering van de Nederlandse landmacht in de Eerste Wereldoorlog vloeide voort uit zijn vooroorlogse activiteiten. Geboren in 1872 in Hillegom, in een katholieke en militaire familie, was hij in 1889 begonnen aan de officiersopleiding in Breda. Na de eeuwwisseling raakte Verberne nauw betrokken bij de introductie van de mitrailleur in de Nederlandse landmacht en in 1910 kreeg hij, pas gepromoveerd tot kapitein, de leiding over een bereden mitrailleurafdeling.¹

Deze eenheden fungeerden als een 'mobile vuurkracht' van zware mitrailleurs (eerst zes, later acht Oostenrijkse *Schwarzloses*) die door paarden werden getrokken. Al vóór 1914 voerde Verberne

Verberne als commandant van het regiment Grenadiers, circa 1927

FOTO PRIVÉARCHIEF FAMILIE VERBERNE

* Dit artikel is een bewerking van een afstudeerscriptie die de auteur onlangs heeft geschreven voor de masteropleiding militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. De auteur dankt prof. dr. W. Klinkert voor het doorlezen van het manuscript en de familie Verberne voor haar bereidwilligheid materiaal uit haar familiearchief ter inzage te geven.

¹ Verberne had drie jaar lang, van 26 maart 1910 tot 29 maart 1913, de leiding over de tweede mitrailleurafdeling in Deventer. Daarna werd hij overgeplaatst naar de eerste mitrailleurafdeling, die in Leiderdorp en Oegstgeest gevestigd was. Over deze eenheid voerde hij tot 1 april 1915 het commando; daarna werden alle mitrailleurafdelingen ontbonden.

campagne voor de mitrailleur in de militaire vakpers, voornamelijk in de *Militaire Spectator*, maar ook in *Mavors*², het blad van de reserve-officieren. Naast artikelen over het tactisch gebruik deed hij op zeer levendige wijze verslag van zijn ervaringen tijdens cavalerieoefeningen. Zijn stelling was dat de mitrailleurafdeling een ideale combinatie vormde van vuurkracht en mobiliteit.³

De vooroorlogse publicaties van Verberne zijn een interessante combinatie van nieuwe en traditionele denkbeelden. Beroepshalve begreep hij dat de mitrailleur meer was dan een nieuwe technische ontwikkeling: het was een wapen dat de oorlogvoering ingrijpend zou veranderen. Tegelijkertijd bevond hij zich tot 1914 in een denkwereld waarin het offensief centraal stond in het doctrinaire denken. In de verwachte bewegingsoorlog zou de mitrailleurafdeling een grote meerwaarde hebben voor het veldleger, omdat ze als een soort brandweer kon bijspringen op bedreigde plaatsen in de frontlinie.

De tactische toekomst van de mitrailleur ontwikkelde zich echter in een andere richting. Tijdens de loopgravenoorlog van het westfront bleek de mitrailleur van meer nut voor een verdediger in gedekte opstelling dan voor een aanvaller. Door andere collega-specialisten, zoals eerste luitenant A. de Bruijn, was dit scherper voorzien. De Bruijn verweet Verberne in 1910 dat hij te weinig oog had voor het verschil tussen een vredesmanoeuvre en een echt slagveld:

*zeker, bij eene manoeuvre vliegt de mitrailleur-afdeeling wellicht van het eene einde van het terrein naar het andere. Maar hoe zal het in werkelijkheid gaan?*⁴

'Meer, veel meer mitrailleurs'

Waren de militaire discussies vóór de Eerste Wereldoorlog speculatief van karakter, de Europese oorlog die in augustus 1914 uitbrak gaf uitsluitsel over hoe een moderne oorlog er in de praktijk uitzag. De slachtingen die de mitrailleur aanrichtte bij de aanvallende infanterie maakten diepe indruk op de kapitein.

FOTO NIMH

Schietoefeningen door artillerie met de zware 'Schwarzlose'-mitrailleur, legerplaats Oldebroek, 1915

Terwijl de strijdende legers in razend tempo mitrailleurs produceerden, kwamen er in het neutrale Nederland maar mondjesmaat mitrailleurs binnen.

Verberne maakte zich hier ernstig zorgen over. Hij intensiverde zijn vooroorlogse campagne om het publiek te overtuigen van het belang van de mitrailleur in de moderne oorlogvoering. Behalve de militaire vakpers schreef hij nu ook voor de landelijke dagbladen, omdat hij het noodzakelijk vond de Nederlandse bevolking te overtuigen van het belang van deze wapens.

De mitrailleur bleek een ideaal ondersteuningswapen te zijn voor de infanterie, waarbij de troepen tijdens gevechtshandelingen het wapen zelfstandig moesten inzetten. De introductie van lichte mitrailleurs in de Britse, Franse en Duitse legers vormde een belangrijke doorbraak omdat deze wapens, vanwege hun geringe gewicht, wel gebruikt konden worden in de voorste lijn.

Nederland kreeg in september 1915 de beschikking over een lichte *Lewis gun* toen een Brits

- 2 *Mavors: maandschrift voor officieren, van reserve, militia, landweer en weerbaarheid*; een militaire periodiek die tussen 1907 en 1941 verscheen.
- 3 C. Prince, *J.P.J. Verberne (1872-1955), mitrailleur-specialist, publicist en voorvechter van een alternatieve legerorganisatie* (Amsterdam, 2009) 21.
- 4 A. de Bruijn, 'Een en ander over het mitrailleurvraagstuk', *Orgaan der vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap* (1910-11) 175.

FOTO NIMH

Cavalerie tijdens de mobilisatie, 1914-1918

vliegtuig dat was uitgerust met deze mitrailleur, werd geïnterneerd. Verberne was bijzonder gecharmeerd van de Britse Lewis en hij wilde dat Nederland op korte termijn zoveel mogelijk van deze ‘duivelsgietertjes’ zou aanschaffen. Om hier aandacht voor te vragen schreef hij in de *Militaire Spectator* artikelen met veelzeggende titels als ‘Meer, veel meer mitrailleurs’ en ‘Niet 10.000, maar 20.000 mitrailleurs’.⁵

De Lewis als ‘kern-wapen’

Tijdens de tweede helft van de mobilisatie zag Verberne in de Lewis het ‘kern-wapen’ van de ‘eigenaardige’ Nederlandse krijgsmacht waarvoor hij een solistische campagne voerde. Een modern leger, gespecialiseerd in de defensieve polderoorlog, was volgens hem de enige waarborg voor onze onafhankelijkheid.

Hij vond de Lewis ideaal voor een oorlog in het polderland, omdat de infanterie het lichte wapen relatief eenvoudig door het drassige

terrein kon verplaatsen. Aangezien de relatief goedkope Lewis ook nog eens meer vuurkracht kon ontwikkelen dan het ‘ouderwetse’ geweer was het een wapen dat we vandaag de dag een *force-multiplier* noemen.⁶

Halverwege de oorlog had ook de legerleiding het belang om lichte mitrailleurs aan te schaffen, onderkend. Maar voor een neutrale natie als Nederland was het moeilijk om op de internationale markt aan wapens te komen. De strijdende legers hadden een niet te stillen honger naar modern wapentuig en eisten alles op van hun eigen wapenindustrieën.

Nadat minister van Oorlog Nicolaas Bosboom in november 1916 bot ving bij een leveringsverzoek aan de Britten, kwam het besluit de Lewis-mitrailleurs dan maar zelf te produceren. In het najaar van 1917 werd Verberne voorzitter van een Lewis-commissie die dit proces moest coördineren. Tot zijn grote frustratie kwam deze commissie niet verder dan enkele succesvolle proeven; vanwege onverwachte productieproblemen kon de Nederlandse wapenindustrie tijdens de Eerste Wereldoorlog geen Lewis-mitrailleurs afleveren voor de troepen. Pas in oktober 1920 werd de eerste partij van 75 stuks afgeleverd.⁷

Hoewel de praktijk weerbarstig was, bleef Verberne actief campagne voeren voor een modernisering van het Nederlandse leger. Door de *Materialschlacht* aan het westelijk front was de oorlogvoering zo fundamenteel veranderd dat volgens de kapitein de hele legerorganisatie op de schop moest. De legerleiding was sinds de late negentiende eeuw in de ban van het ideaal van een ‘harmonische krijgsmacht’: een kopie op verkleinde schaal van de militaire organisaties van de omringende landen, Duitsland in het bijzonder.⁸

Na 1900 was er, in navolging van een bredere Europese ontwikkeling, ook binnen het Nederlandse leger toegenomen aandacht voor een meer offensieve rol voor het sterk uitgebreide veldleger.⁹ De loopgravenstrijd opende Verberne de ogen: het was onverantwoord aan deze vooroorlogse illusie vast te houden. Neder-

5 Verberne, ‘Meer, veel meer mitrailleurs’, *Militaire Spectator* 85 (1916) 742-745 en ‘Niet 10.000, maar 20.000’, *Militaire Spectator* 87 (1918) 243-244.

6 C. Prince, J.P.J. Verberne: *mitrailleurspecialist*, 30.

7 B.J. Martens; G. de Vries, *Nederlandse vuurwapens. Landmacht, Marine en koloniale troepen* (De Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1993) 168.

8 H. Amersfoort, *Een harmonisch leger voor Nederland: oorlogsbeeld, strategie en operationele planning van het Nederlandse leger in het interbellum* (Nederlandse Defensie Academie, Breda, 2007).

9 W. Klinkert, *Het vaderland verdedigd: plannen en opvattingen over de verdediging van Nederland 1874-1914* (Sectie Militaire Geschiedenis, Den Haag, 1992) 407.

Proefinundatie tijdens de mobilisatie 1939-1940

land moest al het beschikbare geld besteden aan moderne wapens die de defensieve slagkracht verhoogden. Daarom riep hij in landelijke dagbladen en militaire vakbladen op zo snel mogelijk op grote schaal prikkeldraad, mitrailleurs, geschut, vliegtuigen aan te schaffen en eenheden wielrijders op te werken.¹⁰ Verberne geloofde duidelijk in de kracht van de herhaling: tot ver na de mobilisatie bleef hij hierop continu hameren.

Een 'actief-defensieve' landsverdediging

Met een modern uitgeruste krijgsmacht moest Nederland volgens Verberne een 'actief-defensieve' verdediging voeren in de polders, waarbij de basisstrategie defensief was, maar er wel voortdurend lokale tegenaanvallen werden uitgevoerd. Verberne greep terug op de oer-Hollandse kunst van het inunderen, omdat 'de huidige oorlog van techniek' dankzij de enorm toegenomen vuurkracht grote voordelen bood aan de defensieve partij. De succesvolle inundatie van de Belgen, in het najaar van 1914 aan de IJzer, liet zien dat in een ondergelopen

polderlandschap een hardnekkige, en langdurige verdediging mogelijk was.¹¹

Voor dat doel moesten de Nieuwe Hollandse Waterlinie worden gemoderniseerd en de kaden verbreed. Voorheen vormde het fortensstelsel de kern van dit verdedigingsstelsel, maar door de veel krachtiger geworden artillerie was dit geen optie meer. In plaats daarvan moesten zware mitrailleurs (Schwarzloses) en krombaangeschut (houwitsers) de grote watervlakten beheersen, terwijl direct achter de inundaties de infanterie bewapend met lichte mitrailleurs voor 'duizenden onuitdoofbare mitrailleur-nesten' zorgden.¹²

Verbernes nadruk op een defensieve polderoorlog kwam voort uit zijn inschatting van de potentiële bedreigingen voor Nederland. Kleine

10 C. Prince, *J.P.J. Verberne*, 31.

11 De Belgen hadden in het najaar van 1914 een effectieve waterbarrière gecreëerd tussen Nieuwpoort en Diksmuide. Dit zogeheten IJzerfront hield de Duitsers de hele oorlog tegen en het achterliggende gebied was, samen met de omgeving rond Ieper, het enige stukje België dat niet bezet was.

12 Verberne, 'Onze Defensie-Millioenen', *De Nieuwe Eeuw: weekblad voor Katholiek Nederland* 20 juli 1918, 883.

FOTO NIMH

Kazemat op het Fort aan De Liede, circa 1915

landen als België, Servië en Roemenië waren met hun verouderde legerorganisatie allemaal door de Centralen onder de voet gelopen. Nederland moest zich eveneens instellen op een *worst case scenario*, dat wilde zeggen: een 'strategische overval', met als doel Nederland te veroveren. Vanwege de neutrale conventies kon hij het nooit hardop zeggen, maar een dergelijke aanval kon alleen door Duitsland worden uitgevoerd, niet alleen vanuit het oosten, maar ook vanuit het bezette België.

Bij een Duitse aanval was het zinloos om de veel sterkere tegenstander aan de grenzen op te vangen omdat een openlijke krachtmeting alleen maar op een catastrofale nederlaag kon uitlopen. Daarom moest stelselmatig op de Waterlinie worden teruggevallen, terwijl intussen de verdediging in de Vesting Holland op orde werd gebracht.¹³

Verberne, die als militair in hart en nieren uitging van puur krijgskundige overwegingen, impliceerde in zijn publicaties dat het zinloos was om de provincies buiten de Vesting Holland te verdedigen. Militair gezien was zijn nadruk

op een verdediging in het hart van het land misschien een realistische strategie, maar de keerzijde was dat de krijgsmacht als politiek apparaat aan waarde inboette. Voor de regering was de krijgsmacht vooral een politiek instrument dat de Nederlandse bereidheid symboliseerde om de neutraliteit te verdedigen.¹⁴ In haar optiek was het onacceptabel wanneer Nederland niet eens een poging zou ondernemen de oostelijke en zuidelijke grenzen voor langere tijd te verdedigen.

Aanval op de cavalerie

Een met modern materiaal uitgerust leger kon alleen worden gefinancierd door 'verouderde' Wapens als de cavalerie en de rijdende artillerie *rücksichtslos* weg te bezuinigen. De cavalerie was bij uitstek een luxewapen dat het kleine Nederland zich niet meer kon veroorloven. Het vasthouden aan cavalerie-eenheden omdat de grote mogelijkheden dat ook deden was, gezien de ontwikkelingen aan het westelijk front, onverantwoord:

Lezer, denk u even in de werkelijkheid. En steeds het gewone recept van buitenlandse voorbeelden, waarop ten ontziet het hier te lande niet te verdedigen bestaansrecht onlogisch wordt gegrond. Ik betoogde niet met mijn opstellen, dat cavalerie misschien elders niet nuttig gebezigd kan worden – doch dat ze voor onze landsverdediging, onze ligging, onze terreinen, onze omstandigheden, onze beurs overbodig is en alle vredesjaren opslokt de vele miljoenen die noodzakelijk zijn voor onontbeerlijke mitrailleurs, kanonnen, vliegtuigen, enz.¹⁵

De aloude verkenningstaak van de cavalerie kond veel beter worden uitgevoerd met moderne middelen als rijwielen en vliegtuigen. De Eerste Wereldoorlog betekende de doorbraak van de luchtverkenning en Verberne wilde zo veel mogelijk vliegtuigen in een nieuwe legerorganisatie. Op de grond waren rijwielen een veel goedkoper alternatief voor de cavalerie. Nederland kende een goed wegen-netwerk en bovendien konden wielrijders, in tegenstelling tot cavalerie-eenheden,

13 C. Prince, *J.P.J. Verberne*, 32.

14 P. Moeyes, *Buiten schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog* (De Arbeiderspers, Amsterdam, 2001) 317-318.

15 Verberne, 'Onze legerorganisatie', *Militaire Spectator* 86 (1917) 829.

FOTO NIMH

Wielrijders, circa 1925

wel opereren in het open polderland omdat ze zich snel over de wegen konden verplaatsen en veel minder zichtbaar waren voor de vijand. Verder was een dure vredesorganisatie niet nodig, want rijwielen behoeven ‘geen haver, geen rustdagen, geen stallen’.¹⁶

Karikatuur van de cavalerie?

In de media beweerde Verberne dat niemand hem op inhoudelijke gronden kon bestrijden:

*voor de tegenstanders van mijn systeem is doodzwijgen het enige redmiddel.*¹⁷

Dit was enigszins overmoedig, want een aantal officieren uit het middenkader sprong voor de cavalerie in de bres. De verdedigers van het bestaansrecht van de cavalerie vonden dat de kapitein een karikatuur maakte van dit traditionele Wapen, want vóór 1914 waren zij al afgestapt van het idee van gesloten cavalerie-charges. De waarde van de cavalerie lag nu in het uitvoeren van verkennings- en beveiligings-taken op het veel groter geworden oorlogstoneel.¹⁸

Majoor van de huzaren A.W.E. Gelderman was een welbespraakt verdediger van de cavalerie die in de *Militaire Spectator* wees op de risico's van wat hij Verbernes ‘zuinigheids- en opruim-

woede’ noemde.¹⁹ In de zandgronden buiten de Vesting Holland zou toch echt een beroep moeten worden gedaan op de cavalerie omdat er voor eenheden wielrijders onvoldoende berijdbare wegen waren.

Een andere huzaar, majoor H.H. van Dobben, maakte Verberne duidelijk dat aan het westelijk front de cavaleristen allang niet meer te paard streden, maar te voet.²⁰ Dit was voor Verberne slechts een bevestiging dat de cavalerie overbodig was geworden:

*afgezeten cavalerie is slechte infanterie.*²¹

Dat de cavalerie op andere strijdtonelen – Polen, Mesopotamië, Palestina – nog wel van waarde bleek, vond hij eveneens irrelevant voor Nederland. Wij moesten kijken naar het westelijk front, waar de cavaleristen al vroeg tot werkeloosheid waren gedoemd nadat de strijdende partijen zich hadden ingegraven.

Verberne schilderde cavaleristen graag af als hopeloos conservatieve militairen, die geen flauw benul hadden van de vereisten van een moderne oorlog

Uit de reacties van de cavaleristen blijkt echter dat ze goed op de hoogte waren van de militaire ontwikkelingen tijdens de Eerste Wereldoorlog, al was hun interpretatie vaak gekleurd.

16 Verberne, 'Onze legerorganisatie', *De Maasbode*, 1 juni 1917.

17 'Onze legerorganisatie', *De Maasbode*, 17 juli 1917.

18 B. Schoenmaker en F. Baudet, *Officieren aan het woord: de geschiedenis van de Militaire Spectator 1832-2007* (Boom, Amsterdam, 2007) 10.

19 A. Gelderman, 'Onze legerorganisatie zonder cavalerie', *Militaire Spectator* 86 (1917) 527.

20 H.H. van Dobben, 'Onze cavalerie', *Nieuwe Courant*, 29 augustus 1917.

21 Verberne, 'De Nederlandsche cavalerie', *Het Vaderland*, 17 mei 1917.

In 1921 schreef majoor A. Gelderman dat er in het buitenland nergens stemmen opgingen (zelfs niet bij legers die wél gevochten hadden) om de cavalerie af te schaffen.²²

De cavaleristen geloofden dat de loopgravenstrijd een uitzondering was en dat een nieuwe oorlog weer een beweeglijk karakter zou hebben. Daarom verwezen ze graag naar de grote gevechten van 1918, toen de oorlog in het westen weer in beweging kwam en de cavalerie een bescheiden terugkeer vierde. In geval van oorlog was de cavalerie bij een terugtocht naar de Vesting Holland nog steeds een onontbeerlijk verkenningsinstrument, dat als het 'oog van de veldheer' kon functioneren.

Verder was de Nederlandse cavalerie rond de Eerste Wereldoorlog met ongeveer tweeduizend ruiters zo kleinschalig dat met haar afschaffing alleen maar veel expertise verloren zou gaan zonder dat er substantiële ruimte vrijkwam in de oorlogskas.²³

De discussie rond de cavalerie symboliseerde de heftige en verwarrende indrukken die de strijd aan het westelijk front losmaakten bij militair specialisten. Binnen het Nederlandse leger bleken officieren uit het middenkader goed op de hoogte van de razendsnelle ontwikkelingen in hun vakgebied. Wel is het opvallend hoe krampachtig bepaalde officieren – niet alleen cavaleristen – bleven vasthouden aan de waarde van het ruiterswapen.

Verberne was een van de weinigen die het bestaansrecht van de cavalerie ter sprake durfde te brengen; binnen het officierskorps bleef de cavalerie een heilig huis. Het was zo'n essentieel onderdeel van het culturele zelfbeeld dat een leger zonder cavalerie voor velen simpelweg onvoorstelbaar was. Pas door de verdere motorisering van het krijgsbedrijf – die al in de tweede helft van de Eerste Wereldoorlog goed op gang kwam – kwam hier in het Interbellum verandering in. De cavalerie bleef voortbestaan,

FOTO NIMH

maar ging steeds meer over tot pantserwagens en motorrijders.

Een modern, 'harmonisch geheel'

Zelfs mede-infanteristen vonden Verberne erg radicaal en drammerig in zijn voorstellen. Zo hekelde majoor J.N. Bruijn openlijk Verbernes veelvuldige zoektocht naar publiciteit:

Veel meer mitrailleurs, veel meer prikkeldraad, gehele regimenten wielrijders, veel minder cavalerie! Dat is nu eens recht iets voor het groote publiek! Veel niet-militairen zullen het met 'schrijvers betoog eens zijn, of echter zij, die de zaak eens ernstig aan alle kanten gaan bekijken deze leuze ook maar zoo dadelijk ronduit zullen toejuichen betwijfel ik ten zeerste.²⁴

Voor een klein land als Nederland was het volgens Bruijn onmogelijk om aan al deze eisen te voldoen. Het was verstandiger een 'harmonisch geheel' te vormen waarin 'alle factoren naar

22 A. Gelderman, 'De cavalerie en het rapport der R.K. Defensiecommissie', *Cavaleristisch Tijdschrift* 1 (1921) 51.

23 Ibidem, 55.

24 N. Bruijn, 'Meer cavalerie', *Militaire Spectator* 86 (1917) 683.

Duitse troepen gebruikten buitgemaakte Britse tanks, augustus 1918

onze phantasie opwekken. Hoe stellen wij thans in 1917 onze landsverdediging voor, gezien de nuttige lessen om ons heen?²⁵

FOTO NIMH

Britse artillerie in Vlaanderen, 1914-1918

evenredigheid voorkomen'. Hoewel er in dit conservatieve 'harmonische geheel' een plaats moest worden ingeruimd voor 'nieuwe' wapens als de mitrailleurs, betekende dat niet dat de cavalerie daarvoor het veld moest ruimen.

Verberne reageerde furieus op deze kritiek, omdat deze houding nu juist symboliseerde wat mis was binnen het officierskorps. Hij wilde ook een harmonisch geheel, waarin 'alle factoren naar evenredigheid' waren vertegenwoordigd, maar dan wel een geheel dat de 'moderne vernietigingsoorlog' van 1917 kon vechten.

De 'Grote Oorlog' was een conflict dat spotte met alles wat voorheen was gedoceerd aan de krijgsscholen. Alle bestaande reglementen en tactiekboeken, die hun oorsprong hadden in de negentiende eeuw, moesten drastisch worden herzien, en wel meteen. Zijn conservatieve collega's gebruikten hun verbeeldingskracht veel te weinig, terwijl het zaak was naar de huidige wereldoorlog te handelen. Daarvoor moesten we:

Voor Verberne was het antwoord zonneklaar: we moesten alleen het allernoodzakelijkste aanschaffen, ten koste van alle overbodige 'stokpaardjes'.

Een medestander

In zijn campagne voor een echte nationale krijgsmacht kende Verberne een voorloper en medestander in kapitein (later majoor) W.E. van Dam van Isselt, een artillerist. Deze publicist maakte zich al sinds 1900 sterk voor een krijgsmacht die door de hele samenleving gedragen zou worden. Met een vrijwel volledig getrainde mannelijke bevolking moest Nederland zich toeleveren op een taaie verdedigings-

25 Verberne, 'Onze legerorganisatie', *Militaire Spectator* 86 (1917) 167.

strijd in het polderland, een type strijd dat volgens Van Dam het beste aansloot bij het ‘volkskarakter’.²⁶

Tijdens de mobilisatie zocht Van Dam veelvuldig de publiciteit en in meerdere opzichten kwamen zijn denkbeelden overeen met Verberne. Als inundatiespecialist keek hij zelfs met nog grotere belangstelling naar het Belgische optreden aan de IJzer dan Verberne. De IJzerlinie toonde aan dat van een waterlinie in polderlandschap een grote defensieve waarde uitging:

*In die lijn heeft zich een, voor ons Nederlanders buitengewoon belangwekkende strijd afgespeeld, omdat een klein, geslagen leger daar dank zij den steun van polderland en onderwaterzettingen, een zeer overmachtig leger een gebiedend halt toegeroepen en gedurende onbepaalde tijd tegengehouden heeft.*²⁷

In een ondergelopen polderlandschap beschouwde hij mitrailleurs en licht geschut als zeer effectieve middelen om een vijandelijke opmars te stuiten. Van Dam vond ook dat de cavalerie door de moderne vuurkracht geen toekomst meer had en dat verkenningen voortaan beter konden worden uitgevoerd door wielrijders.

Ruimte voor kritiek

In zijn publicaties sloeg Van Dam een mildere toon aan dan Verberne. Dat Verberne zich zó kritisch uitliet over zijn eigen organisatie was erg bijzonder. Het geeft aan dat binnen de toenmalige legerorganisatie, ook voor officieren van het middenkader, veel ruimte was voor het vormen en uiten van een eigen mening.

De militaire top liet veel toe zolang de kritiek algemeen bleef en er geen specifieke informatie werd prijsgegeven.

FOTO NIMH

In dat opzicht opereerde Verberne weer slimmer dan Van Dam, die wel eens de neiging had zijn hand te overspelen, bijvoorbeeld toen hij in november 1914 een nota naar de legerleiding stuurde met specifieke aanbevelingen voor het veldleger. Dergelijk assertief gedrag van een subaltern officier werd minder geapprecieerd.²⁸

Aangezien Verberne in zijn kritiek algemeen en onpersoonlijk bleef en er ten aanzien van het ‘vaderlandse belang’ geen enkele twijfel bestond over zijn oprechtheid kreeg hij de vrijheid om zijn tegendraadse ideeën in de openbaarheid te brengen. Wel nam hoofdredacteur kapitein P.H.A. de Ridder van de *Militaire Spectator* in redactionele kanttekeningen af en toe afstand van de uitspraken van de kapitein. De hoofdredacteur liet weten dat wat hem betreft de cavalerie nog steeds bestaansrecht had.²⁹

Papieren constructie

Uiteindelijk bleef Verbernes alternatieve legerorganisatie een papieren constructie. Gezien zijn kapiteinsrang was dat niet erg verassend. Op zijn hervormingsplannen reageerden uitsluitend subalterne en hoofdofficieren, en die

26 Voor Van Dams vooroorlogse campagne voor een ‘weerbaarder’ Nederlands volk, zie: W. Klinkert, ‘The Salutory Yoke of Discipline... Military Opinion on the Social Benefit of Conscription’, in: A. Galema, B. Henkes, H. te Velde (red.) *Images of the Nation: Different Meanings of Dutchness 1870-1940* (Rodopi, Amsterdam, 1993) 30-33.

27 Van Dam van Isselt, ‘De Yser-Waterlinie van 1914/15’, *Mavors* 1916, 245.

28 Van Dams nota ‘Nopens de versterking van het Veldleger’, 18 november 1914, Nationaal Archief collectie Van Dam van Isselt, inv. nmr.: 203 en de reactie van de opperbevelhebber generaal C.J. Snijders op Van Dams nota, 19 december 1914, collectie Van Dam inv. nmr. 203.

29 Schoenmaker en Baudet, *Officieren aan het woord*, 102-103.

hadden evenmin invloed op de politieke en militaire besluitvorming tijdens de mobilisatie. Alleen de politiek en de legerleiding konden een koersverandering inzetten, maar die gingen een open discussie over de grondslagen van de defensieorganisatie liever uit de weg.³⁰

GMC-pantserwagen van het Nederlandse leger, circa 1925

Een totale herziening van de landsverdediging zou een organisatorische aardverschuiving hebben teweeggebracht, die politiek en maatschappelijk moeilijk te verkopen was geweest. Er was tijdens de mobilisatie grote onvrede over de lange dienstplicht. Bovendien leek de Nederlandse samenleving absoluut niet bereid tot een bewapening

op de schaal die Verberne wenste. Het was voor een kleine, neutrale natie al moeilijk genoeg om in het buitenland wapens aan te schaffen. Bovendien ontbrak de kennis en de materialen om zelf op korte termijn grote hoeveelheden wapens te produceren.

Defensiebeleid langzaam uit 'het moeras'

Na de Eerste Wereldoorlog bleef Verberne pleiten voor een landsverdediging die was aangepast aan de Nederlandse omstandigheden. In het begin van de jaren twintig kregen zijn 'afbraakvoorstellen' de wind in de zeilen. Hij schaarde zich achter de bezuinigingsplannen van de Rooms-Katholieke Staatspartij en haalde hiermee de woede van sommige collega's op zijn hals, die gruwden van politieke inmenging door beroepsofficieren.

Zo liet hoofdredacteur P.H.A. de Ridder van de *Militaire Spectator* weten dat officieren boven het politieke gekrakeel dienden te blijven.³¹ Verberne trok zich hier weinig van aan en stond achter het in 1922 genomen regeringsbesluit om de eerste diensttijd tot vijf en een

halve maand terug te brengen. Dit was volgens hem voldoende om een infanterist klaar te stomen voor het moderne gevecht zolang de beperkte maanden niet werden verspild aan parades, appels of het doelloos rondhangen op kazernes.

Alle beschikbare tijd moest worden besteed aan het omgaan met moderne wapens, met jaarlijkse herhalingsoefeningen. Om de schatkist te ontzien was het noodzakelijk een legerorganisatie te creëren die in vredesjaren goedkoop was maar die in oorlogstijd in hoog tempo kon worden uitgebreid.

Als commandant van het regiment Grenadiers brengt Verberne (midden) een groet uit op de koningin, 1925

Het fulmineren tegen 'verouderde tactiekboekjes en reglementjes' had in het begin van de jaren twintig wel succes. Verberne kreeg de belangrijke taak om de krijgsmacht op tactisch gebied up-to-date te krijgen. Als majoor moderniseerde hij de gevechtsvoorschriften voor de infanterie, waarbij hij de lessen van de Eerste Wereldoorlog vertaalde naar de Nederlandse situatie. Het accent kwam veel meer dan vóór 1914 te liggen op vuurkracht, steunpunten en 'kleine offensieve ondernemingen' die aan de vijand afbreuk moesten doen.

Vanuit zijn achtergrond is het merkwaardig dat hij geloofde dat er in minder dan een half jaar een volwaardige infanterist kon worden afgeleverd. De moderne infanterietactieken van *fire*

30 Klinkert, *Van Waterloo tot Uruzgan: de militaire identiteit van Nederland* (Vossiuspers, Amsterdam, 2008) 12.

31 Verberne, 'Het R.K. Defensie-rapport', *Militaire Spectator* 86 (1917) 449.

and movement (vuur en beweging) die aan het westelijk front waren ontwikkeld, vroegen een hoge graad van coördinatie, specialisatie en eigen initiatief van kleine groepen soldaten, die alleen door veelvuldig en langdurig trainen viel te bereiken. Toch toonde Verberne zich in 1922 gematigd tevreden nadat het nieuwe Algemene Gevechtsvoorschrift gereed was, omdat de eerste stappen waren gezet om het defensiebeleid uit het moeras te trekken:

Thans kunnen we weer vooruit en hebben houvast. Niemand is gerechtigd thans nog Fransche, Engelsche of andere buitenlandsche voorschriften te volgen of te doen volgen – voorschriften gebaseerd op buitenlandse offensieve millioenenorganisaties, met bijbehorende reuzen hoeveelheden artillerie, tanks, vliegtuigen, enz.³²

Na Verbernes pensionering

Verbernes actieve loopbaan kwam op 1 mei 1930 ten einde, al bleef hij als reserve-kolonel tot augustus 1935 staffuncties vervullen. Een jaar na zijn officiële pensioen, in augustus 1936, werd hij benoemd tot generaal-majoor titulair. Als gepensioneerde was hij zeer actief binnen de katholieke zuil. Zo hield hij voordrachten voor de Rooms-Katholieke Staatspartij en als voorzitter van de Haagse afdeling van de A.R.K.O. (Algemeene Rooms-Katholieke Officierenvereniging) trakteerde hij zijn toehoorders op avondvullende exposés over allerhande militaire onderwerpen.

In zijn lezingen waarschuwde hij vanaf het midden van de jaren dertig voortdurend voor zowel de Duitse dreiging in Europa als de Japanse in het Verre Oosten. Verbernes gematigd tevreden toon van de jaren twintig was verdwenen en voortaan ageerde hij als vanouds tegen het gevoerde defensiebeleid. Het vasthouden aan een duur veldleger, met bijbehorend beroepskader, creëerde volgens hem een schijnveiligheid:

de vijand doorziet de werkelijke waarachtigheid, dat miljoenen gestopt zijn in verkeerde potjes, waardoor wij machteloos zijn.³³

Hoewel Verberne al in 1937 voorspelde dat een Duitse aanval het karakter zou hebben van een 'strategische motorische overval' bleef hij van mening dat Nederland zich moest richten op de aanschaf van mitrailleurs, modern geschut, bunkers, prikkeldraad en andere wapens die nodig waren voor een hardnekkige verdediging. Deze wapens werden niet aangeschaft in de hoeveelheden die hij voor ogen had.

Zo beschikte Nederland in mei 1940 over slechts 8.410 Lewis-mitrailleurs, terwijl het door het leger noodzakelijk geachte aantal 10.500 bedroeg.³⁴ Dit was maar de helft van het aantal dat Verberne twintig jaar eerder al noodzakelijk achtte. Bovendien was de Lewis, zijn vroegere lievelingswapen, in 1940 sterk verouderd ten opzichte van de Duitse MG-34.

FOTO NIMH

Nederlandse militairen met een Lewis-mitrailleur tijdens de mobilisatie, 1939-1940

Aan het begin van de mobilisatie in 1939 richtte hij een verzoek aan opperbevelhebber I.H. Reijnders om opnieuw in dienst te mogen treden. Een verzoek dat de inmiddels 67-jarige Verberne vriendelijk werd geweigerd. Zijn zoon, eerste luitenant J.P.J. Verberne, vocht wel tijdens de meidagen van 1940. Hij werd voor zijn rol op de Grebbeberg onderscheiden met de Bronzen Leeuw. Na de oorlog trok generaal

32 Verberne, 'Welke richting?', *Militaire Spectator* 91 (1922) 692.

33 Uit aantekeningen van de voordracht 'Urgentieprogramma bij defensie 1937' voor A.R.K.O.-leden in december 1937 (privé-archief familie Verberne).

34 Martens en De Vries, *Nederlandse vuurwapens*, 174.

Luitenant-kolonel Jacques Verberne in september 1925. Links de veertienjarige Jacques jr., die in 1940 zou strijden op de Grebbeberg

Verberne zich terug uit het publieke leven en op 28 oktober 1955 overleed hij in Den Haag op 83-jarige leeftijd.

Ten slotte: kritisch op de eigen krijgsmacht

Met zijn onbevangen kijk op militaire vraagstukken was Jacques Verberne een interessant en kleurrijk figuur binnen de Nederlandse krijgsmacht. Tijdens de Eerste Wereldoorlog maakte hij met zijn radicale opvattingen over een alternatieve landmachtorganisatie heftige reacties los. Maar ondanks enkele boeiende discussies was het eindresultaat teleurstellend. In de Nederlandse omstandigheden van 1914-1918 bleef Verbernes alternatieve landmachtorganisatie een vergezicht.

De paradox van Verbernes campagne voor een op Nederlandse leest geschoeide krijgsmacht was dat ze op een bepaalde manier van meer realisme getuigde dan het gevoerde beleid. De Eerste Wereldoorlog was een oorlog met een nog nooit vertoonde omvang, waarin de gevechtskracht van de belligerenten zo snel toenam dat het voor een land als Nederland onmogelijk was daarin mee te gaan. Tegelijkertijd was het voor Nederland meer dan ooit noodzakelijk om over een moderne krijgsmacht

Generaal-majoor Verberne na zijn pensionering. Het Atjeh-kruis en het Officierskruis van de Orde van Oranje-Nassau versieren zijn borst

FOTO PRIVÉARCHIEF FAMILIE VERBERNE

te beschikken; anders was de gewapende neutraliteit niet meer dan een lege huls.

Tegenstanders van Verbernes voorstellen droegen in hun reacties voornamelijk redenen aan waarom deze organisatie *niet* haalbaar zou zijn. De fundamentele kwestie die hij opwierp, namelijk of de technologisering van de oorlogvoering een radicale hervorming van de Nederlandse krijgsmacht noodzakelijk maakte, gingen ze liever uit de weg. Ergens was dat een gemiste kans. ■